

Versengeni tanítsuk a gyerekeinket vagy együttműködni?

Virágh Enikő, 2019. február

Együttműködve, vagy versengve jutunk előbbre a világban? Lehet-e az együttműködés jó egyéni stratégia? A gyereknevelési és a fogolydilemma találkozása.

Mostanában igen gyakran társasjátékozunk otthon. A kedvencek között is az aktuális főkedvenc a Monopoly Junior. Annak a kedvéért, aki nem ismeri, a játék lényege, hogy megvásárolod a mezőket, ami után a többieknek rálépéskor neked kell fizetniük. Az 5 éves lányom elég hamar rájött, hogy elsősorban a nagy értékű mezőkre érdemes investálni, vagyis a legtöbb pontot érő mezőket kell megvenni, ha lehet mindkettőt, mert akkor dupla magas lesz később a bérleti díj. Aki ezt behúzza, az tulajdonképpen meg is nyerte a játékot. Az egyik körben úgy alakult, hogy lehetősége nyílt az egyik megszerzése után a másikat is megvásárolni. Ő azonban szomorúan rám nézett, és azt mondta, inkább nem veszi meg mégsem, hadd legyen az enyém. Az eset egyrészt persze megható volt, másrészt viszont úgy éreztem, ez így nem lesz jó, és megmagyaráztam neki, hogy ez most egy társasjáték, mindenki a nyeresésre törekszik, neki is arra kell, ami kétségkívül azzal jár, hogy a másik meg veszít, de hát ez van, ne sajnáljon.

Forrás: games-photos-blog.blogspot.com

De a dolog nem hagyott nyugodni. Én amúgy meglehetősen versengő típus vagyok – gyerekkoromban ilyesmi, hogy direkt lemondjak az előnyömről, velem biztosan nem esett meg, sőt, elég sok időbe telt, amíg megtanultam méltósággal veszíteni. Pedig én még nem is Monopoly-n szocializálódtam, hanem a Gazdálkodj okosan!-on. Ebben a lányom szemmel láthatóan nem rám ütött.

De vajon tényleg annyira jó-e az, ha versengésre nevelem? Ez lenne az életrealitás? Nem lenne-e sokkal szebb a világ, és kevésbé nyugtalanító a jövő, ha a gyerekeket inkább arra bíztatnánk, hogy

működjenek együtt egymással, ahelyett, hogy törjenek egyre magasabbra, amit a leghatékonyabban az ér el, aki felfelé kapaszkodik, lefelé meg tapos? Ha viszont a világ tényleg a Monopoly-ra hasonlít, jó egyéni stratégia-e, ha valaki nem alkalmazkodik a farkastörvényekhez?

Az Összkép a magyar társadalom és gazdaság működéséről szóló elemzések magazinja. [Iratkozz fel hírlevelünkre](#), [kövess minket](#), ha szeretnéd mélyebben megérteni, hogyan működik Magyarország.

Együtt nyerünk, egyedül veszünk?

Az egyéni döntések kollektív következményeivel, köztük az egyéni döntések összehatásának társadalmi hatásaival foglalkozik a játékelmélet, melynek egyik legismertebb példája az úgynevezett fogolydilemma.

A fogolydilemma egy hipotetikus helyzetet ír le, amelyben 2 bankrablót hallgatnak ki, egymástól elszigetelve, összebeszélésre nincs lehetőségük. Ugyanakkor bizonyíték nincs a bankrablásra, csak egy sokkal kisebb súlyú bűncselekményre. Ezért mindkét fogoly az alábbi ajánlatot kapja:

- Ha ő vall, de a társa nem, szabadon távozhat, a társa viszont húsz évet kap.
- Ha a társa vall, de ő nem, a társa távozhat szabadon, őt pedig húsz évre lecsukják.
- Ha mindketten vallanak, mindketten öt-öt évet kapnak.
- Ha egyikük sem vall, akkor pedig egy, egy évre kerülnek rács mögé.

Végül tájékoztatják őket, hogy a társuk ugyanezt az ajánlatot kapta.

Nyilvánvaló, hogy a foglyok akkor járnának közösen a legjobban, ha egyik sem beszélne. Csakhogy ennek hatalmas a kockázata, hiszen ha a másik vall, de ő nem, a legsúlyosabb büntetés vár rá. Ha pedig a másik hallgat, akkor is úgy jár jobban, ha ő bemártja a másikat. Bárhogy is dönt tehát a másik, érdemes vallani. Mindkettőjüknek ez a logikus választás - ebben az esetben viszont mindkettő ül öt évet. Ennél sokkal jobban is járhattak volna, ha bíznak egymásban és együttműködnek.

Prisoners' dilemma

		prisoner B	
		confess	remain silent
prisoner A	confess	 5 years 5 years	 0 year 20 years
	remain silent	 20 years 0 year	 1 year 1 year

© 2010 Encyclopædia Britannica, Inc.

Forrás: britannica.com

A fogolydilemma hipotetikus helyzetében mindkét félnek csak egy dobása van, és az önző stratégia egyértelműen domináns az összejátszással szemben. Felmerül a kérdés, mi van akkor, ha a résztvevők tudják, hogy nem csak egyszer kerülnek ilyen helyzetbe? Befolyásolja ez a döntésüket? Mi a nyerő viselkedés akkor, ha – mint az életben – a döntéseinknek következményei vannak, és a másik a következő lépését annak tudatában hozza majd meg amit most csinálunk?

Ha valakit érdekel, részletesebben is utánanézhetsz a témának például Mérő László: Mindenki másképp egyforma című remek könyvében. Annyit azonban elárulok, hogy a kooperáció elvetésére a sokmenetes esetben is nagy a kísértés, még akkor is, ha az eredménye a teljes összeomlás és csőd, mindkét (többszereplős verzióban pedig az összes) fél számára. Erre példa a való életből a fegyverkezési verseny és a klímaváltozás.

Lehet-e sikeres az, aki együttműködik?

De vajon létrejöhet-e kooperáció egy olyan világban, ahol mindenkit az önérdek vezérel? Lehet-e a kooperáció nem csak morális, hanem racionális szempontok szerint is a jobbik választás? Ez a kérdés foglalkoztatta Robert Axelrod amerikai politológust, aki 1979-ben versenyt hirdetett a témával foglalkozó tudósok között. A fogolydilemma játék egymást követő többszöri lejátszására kellett stratégiákat kidolgozni egy számítógépes program formájában, amiket aztán Axelrod körmérkőzésben versenyeztetett egymással. A beérkezett programok közül a győztes egyben a legegyszerűbb („Szemet szemért” (Tit for Tat) névre keresztelt) program volt, amit Anatol Rapoport amerikai szociálpszichológus küldött be. Mindössze két sorból állt:

- Kezdj kooperálva!
- Utána mindig lépd azt, amit a másik az előző körben.

A program tehát együttműködve kezdett, de ha a másik fél nem ezt választotta, azonnal feladta ezt a pozíciót - ugyanakkor bármikor kész volt visszatérni a kooperációhoz. A stratégia életképességét mutatja, hogy amikor hosszas elemzések, kiértékelések és publikációk után Axelrod újra meghirdette a versenyt, Rapoport vette a bátorságot és változtatás nélkül beküldte ugyanazt a programot – és másodszer is ő nyert.

A hasonló versenyeken a „Szemet szemért” viselkedésnél jobbnak bizonyulhat a „Nagylelkű szemet szemért” (Generous Tit for Tat) elve, amikor idővel megbocsát valaki és megpróbál visszatérni az együttműködéshez.

Nyilvánvaló tehát, hogy vegytiszta formában sem a kooperálás, sem annak elvetése nem jó egyéni stratégia. De mi a helyzet társadalmi szinten? [Yuval Noah Harari izraeli történész sokak által vitatott, de igen népszerű könyve](#) is arra a tézisére épít, hogy azért az emberi faj uralja a Földet, mert képessé vált nagy tömegekben is rugalmasan együttműködni. Ha ugyanakkor szétnézünk a mai világunkban, és például a műanyaggal borított óceánokra és a klímaváltozásra gondolunk, éppen úgy tűnik, mintha jelenleg ennek az együttműködésnek a korlátaival küszködnénk. Meglehetősen egyértelműnek

látszik, és a „Nagylelkű szemet szemért” elv sikere is arra enged következtetni, hogy társadalmi szinten a kooperáció előnyben részesítése az üdvös, és hosszú távon egyedül járható út.

Forrás: pinterest.com

A fogolydilemmának és más társadalmi csapdának ugyanakkor pont az a lényege, hatalmas a kísértés a potyautasságra. A potyautas persze abból a – hibás – feltételezésből indul ki, hogy mások nem fogják követni a példáját. De semmi okunk azt feltételezni, hogy ahogy mi előnyhöz akarunk jutni, mások nem próbálják ugyanezt.

Milyenek legyünk akkor, ha azt akarjuk, hogy mindenki jól járjon, de balekok sem szeretnék lenni?

Axelrod a programokat elemezve arra jutott, hogy vannak bizonyos tulajdonságok, amik az elől végzett programokban közösek. Az egyik ilyen a *barátságosság* volt. Ez úgy fordítható: mindig az együttműködés legyen az első. A másik a *megbocsátás*: azok a programok, amik túl sokáig „büntették” a másik ballépését, mind hátul végeztek. Ez a már-már keresztényinek tűnő értékrend a *provokálhatóság* tulajdonságánál bicsaklik meg: a kihívásra válaszolni kell, ha az ellenfél csak magára gondol, ezt a magatartást célszerű viszonzni, vagyis ha megdobnak kővel, kővel dobja vissza. Ehhez kapcsolódik a *reakcióképesség*: hogy a stratégia nagyban függ attól, mit csinál az ellenfél. Végül az ötödik nyerő tulajdonság a *kiismerhetőség*: minél egyszerűbb volt a program, annál nagyobb eséllyel végzett elől.

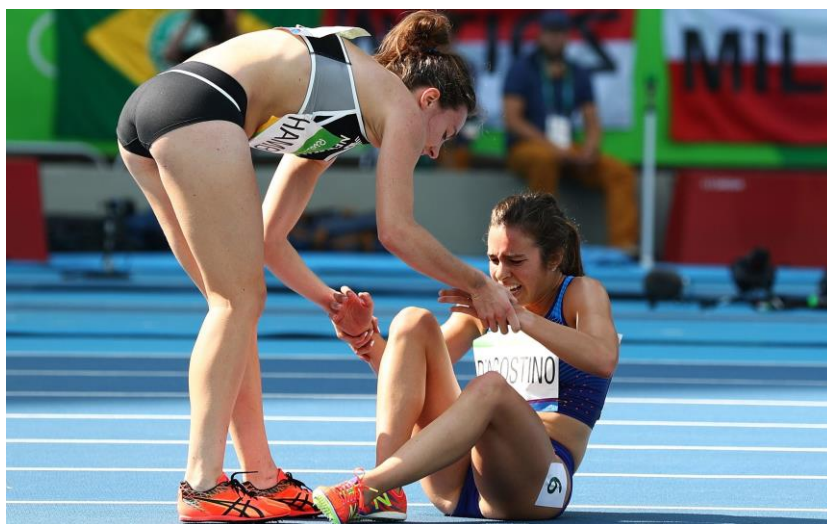
A játékelméleti modelleknek van egyfajta laboratóriumi tisztasága és univerzális szemlélete, a valóságban azonban az egyéni döntések szociális kontextusba ágyazódnak, társadalmi normák befolyásolják őket. A társadalmi normák pedig országonként, kultúránként nagyban különbözhetnek egymástól. A szocializmus az együttműködő, a kapitalizmus a versengő embert tekinti ideálnak, az USA kultúrája például szélsőségesen individualista, versengő.

A társadalmi normák erejére megkapó példa [Albánia esete a holokauszttal](#). Albániát megszállták előbb az olasz fasiszták, majd a náci Németország, az országban mégis több zsidó élt a második

világháború végén, mint előtte. Itt is voltak házkutatások és razziák, ezek azonban nem vezettek eredményre, ami a fenti modellek alapján nem megérthető: hogy lehet, hogy az emberek döntő többsége az együttműködést választotta, mikor az adott helyzetben a feljelentés volt a jutalmazott magatartás, az együttműködésnek (bújtatásnak, feljelentés megtagadásának) pedig óriási egyéni kockázata volt? A válasz az uralkodó albán társadalmi normában, a „besa”-ban keresendő, ami szigorúan előírta a gyengék és elesettek védelmét, amit - ha valaki erre külön ígéretet tett – akár a saját élete árán is be kellett tartania.

A magyar közeg ebből a szempontból inkább versengőnek mondható. [Egy 2006-os összehasonlító kutatásban](#), amit magyar, angol és szlovén iskolákban végeztek, a magyar diákok bizonyultak a legversengőbbnek. Ráadásul Magyarországon a tanárok is ezt a viselkedést ösztönözték az órákon, annak ellenére, hogy saját bevallásuk szerint inkább az együttműködés erősítését tartották fontosnak.

Talán a kérdést nem is úgy kell feltenni, hogy versengés vagy kooperáció. Nyilvánvaló, hogy senkinek sem lenne jó, ha a gyerekeket egységesen versengésre kondicionálnánk, ugyanakkor a versengés démonizálása sem megoldás. A sportszerű versenynek megvan a helye és funkciója az életben. [A legújabb kutatások is azt mutatják, hogy a versengés és az együttműködés akár ki is egészíthetik egymást](#), ezért nem is hasznos őket szembeállítani egymással. A versengésnek is van együttműködési aspektusa, mégpedig éppen a sportszerűség, vagyis az írott és íratlan szabályok betartása.

Forrás: telegraph.co.uk

Mit tanítsunk a gyerekeknek?

Azt hiszem a lányomnak azt fogom megtanítani, hogy legyen *barátságos* és *megbocsátó*, de azért ha bántják, ne a másik orcáját fordítsa oda.

Hogy az élet nem *Monopoly*, nem is *Gazdálkodj okosan!* vagy bármi más társasjáték. Sokkal komplexebb annál, hogy egyetlen séma ráhúzható legyen. Azt kellene megtanítani neki, hogy minden helyzetben mérlegelni kell. Nem mindegy, milyenek a körülmények, hogy milyenek az erőviszonyok.

Az sem mindegy, hogy kit győz le: olyan valakit, akivel egyenlő eséllyel indultak, vagy olyan valakit, aki már az induláskor hátrányban volt hozzá képest? Esetleg ő az, akinek már az elején kevesebb esélye volt nyerni? Akkor legalább az önostorozást megspórolhatja magának, ha nem sikerült győztesen kikeveredni egy eleve vesztes helyzetből. A bokszban is külön súlycsoportban versenyeznek egymással a 60 és 90 kilós emberek. Vannak tiszta versenyhelyzetek: ilyen például a sakk. Az esélyek egyenlőek, az győz, aki jobb stratégia és mindig résen van. De még itt is fontos észben tartani, hogy a játszma megnyerése csupán a sakktudást minősíti – nem az embert.

Végül azt is elmagyarázom majd a lányomnak, hogy bármit is csinál, bárhogy is dönt egy adott helyzetben, gondolja végig a következményeket. Hogyan fognak erre reagálni a többiek? Próbálja elképzelni, mi lenne, ha mindenki ugyanazt lépné, amit ő: ha ennek a folyamánya a teljes összeomlás lenne, akkor az az út biztos, hogy nem járható.

Felhasznált irodalom

Benkő Tibor: A versenyt inkább háborúnak mint játéknak érezzük – Fülöp Márta szociálpszichológus kutatási eredményei. Elérhető: <http://osszkep.hu/2017/05/a-versenyt-inkabb-haborunak-mint-jateknak-erezzuk-fulop-marta-szocialpszichologus-kutatasi-eredmenyei/>

Fülöp Márta: Verseny a társadalomban – verseny az iskolában. Elérhető: <http://csermelyblog.tehetsegpont.hu/sites/default/files/fulop.pdf>

Kay, Roger: Generous Tit For Tat: A Winning Strategy. 2011. december 19. Elérhető: <https://www.forbes.com/sites/rogerkay/2011/12/19/generous-tit-for-tat-a-winning-strategy/#4cda0ca666eb>

Hogy menekült meg Albánia zsidó lakossága? 2013. november 21. Elérhető: https://multkor.hu/20131121_albania_es_a_zsidok

Kasik László: Együttműködés és versengés. Elérhető: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/egyuttmukodes-es-versenges>

Mérő László: Mindenki másképp egyforma. Tericum Kiadó, 2007.

Yuval Noah Harari: Sapiens. Az emberiség rövid története. Animus Kiadó, 2018